

Teresa Zofia ORŁOŚ
Kraków

Krakowska bohemistyka

W roku akademickim 2005/2006 obchodzono pięćdziesiątą piątą rocznicę utworzenia na Uniwersytecie Jagiellońskim Katedry Filologii Słowiańskiej. Jednakże studia slawistyczne w ośrodku krakowskim mają dłuższą tradycję. Zainicjowane zostały w latach dwudziestych XIX wieku (por. Orłoś 1982, s. 125–137), ale dopiero od 1 października 1950 roku utworzono z nich samodzielny kierunek studiów. Do tego czasu rolę koordynatora badań i studiów slawistycznych odgrywało, założone w 1925 roku, tzw. Studium Słowiańskie. Jednakże wojna przerwała rozwój slawistyki krakowskiej. Większość slawistów, łącznie z rektorem UJ Tadeuszem Lehrem-Splawińskim, została aresztowana i wywieziona do obozu koncentracyjnego. Po zwolnieniu ich z obozu kontynuowali oni swoją działalność na tajnym uniwersytecie. Po wojnie wznowiono działalność Studium Słowiańskiego, które w sposób nader aktywny uczestniczyło w życiu naukowym Krakowa.

Początki krakowskiej slawistyki – w tym bohemistyki – sięgają roku 1818, kiedy prof. Samuel Bandtkie rozpoczął cykl wykładów o „bibliografii i nauce o językach słowiańskich”. W wykazie wykładów Wydziału Filozoficzno-Literackiego Uniwersytetu Jagiellońskiego ten wykład pojawia się aż do roku 1825. Jednakże Bandtke, znany czechofil, w swym wykładzie wychodził z prac J. Dobrowskiego, które można by dziś nazwać porównawczą gramatyką języków słowiańskich. Jego kontakty z Czechami owocowały także zdobyciem prawie wszystkich dzieł odrodzeniowej literatury czeskiej, które w większości pochodziły z darów m.in. hr. K. Šternberka, V. Hanki, J. Kollára czy P. J. Šafaříka.

Przełom w krakowskiej bohemistyce nastąpił w roku 1865, kiedy profesorem nadzwyczajnym filologii słowiańskiej został Henryk Suchecki, który wcześniej przez okres 5 lat wykładał na Uniwersytecie Karola w Pradze język i literaturę polską. Prowadził on wówczas wykłady: Języki obu Łużyc w porównaniu z językiem czeskim i polskim, Czeszczyzna teoretyczna i praktyczna na podstawie literatury staroczeskiej i nowoczesnej, Język słoweński w porównaniu z językiem polskim i czeskim oraz Lektura RKZ z analizą filologiczną¹.

¹ T. Lehr-Splawiński, S. Urbańczyk, *Przegląd dziejów slawoznawstwa w Uniwersytecie Jagiellońskim*, [w:] *Uniwersytet Jagielloński. Wydawnictwa Jubileuszowe IX*, Kraków, s. 188.

Po prof. Sucheckim bohemistykę na Uniwersytecie Jagiellońskim kontynuowali prof. Lucjan Malinowski, doc. Marian Zdziechowski, znany autor prac o bajronistach czeskich i K. H. Masze, a także współtwórca Klubu Słowiańskiego i czasopisma „Świat słowiański”, prof. Jan Rozwadowski, prof. Jan Łoś, prof. Tadeusz Stanisław Grabowski i prof. Kazimierz Nitsch.

W roku 1925 z inicjatywy prof. Nitscha powstało na Wydziale Filozoficznym UJ Studium Słowiańskie, w skład którego wchodziło kilka katedr nie tylko filologicznych, ale także etnograficznych, artystycznych i historycznych. Prof. Nitsch kierował Studium do roku 1928, kiedy przeszedł na Katedrę Języka Polskiego, a Studium przekazał prof. Tadeuszowi Lehowi-Splawińskiemu, który w latach trzydziestych wykładał i prowadził ćwiczenia z gramatyki czeskiej, rozwoju języka czeskiego i czeskiej onomastyki. W pracach Studium pomagali prof. Lehowi-Splawińskiemu doc. Władysław Bobek, prof. Witold Taszycki, autor studium *Czechizmy w języku Reja*, oraz doc. Zdzisław Stieber.

II wojna światowa przerwała rozwój krakowskiej bohemistyki. Dopiero po wojnie wznowiono działalność Studium Słowiańskiego, którym przez pięć lat kierował ówczesny rektor UJ prof. Tadeusz Lehr-Splawiński przy współpracy z prof. Stanisławem Urbańczykiem. Część literaturoznawczą przejął prof. Tadeusz Stanisław Grabowski. Uruchomiono także lektorat języka czeskiego, którego pierwszym prowadzącym był dr Jan Magiera, autor wydanego w roku 1919 podręcznika *Literatura czeska i słowacka*.

W roku 1950 rozwiązano Studium Słowiańskie, a w jego miejsce powołano Katedrę Filologii Słowiańskiej, której kierownikiem został prof. Tadeusz Lehr-Splawiński, ostatni przedwojenny i pierwszy powojenny rektor Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prowadził ją aż do przejścia na emeryturę w roku 1961 T. Lehr-Splawiński (20.09.1891–17.02.1965), czołowy slawista polski, w tym także wybitny bohemista.

W latach 1950–1976 studiowało w Krakowie bohemistykę 150 studentów, z czego 130 skończyło Studium, uzyskując tytuł magistra. Trzech z nich zostało zatrudnionych w ówczesnej Katedrze Filologii Słowiańskiej, a kilka osób w Polskiej Akademii Nauk czy w wydawnictwach krakowskich. Niektórzy z nich w okresie późniejszym bronili na UJ pracy doktorskiej. Są to w dziedzinie językoznawstwa: Kazimierz Polański, Teresa Zofia Orłoś, Marian Radłowski, Leszek Bednarczuk, Roman Laskowski, Józef Reczek, Henryk Wróbel i Krzysztof Kowalik, w dziedzinie literatury natomiast: Zdzisław Niedziela i Jacek Baluch. Siedmiu z nich otrzymało także stopień doktora habilitowanego: K. Polański, L. Bednarczuk, T. Z. Orłoś, R. Laskowski, H. Wróbel, Z. Niedziela i J. Baluch. Jednak tylko trzy z nich były bohemistyczne: T. Z. Orłoś, Z. Niedziela i J. Balucha.

W latach pięćdziesiątych w związku z wprowadzeniem nowego systemu studiów bohemistycznych zaistniała potrzeba opracowania podstawowych podręczników z zakresu bohemistyki. Tego zadania podjął się właśnie Tadeusz Lehr-Splawiński. Tymczasem w zachowanej w Archiwum UJ tecze z dokumen-

tami T. Lehra-Spławińskiego (w ankiecie personalnej z roku 1956) w rubryce „słaba znajomość języków” polski naukowiec wpisał „język czeski”. Należy więc dodać, że chodziło o praktyczną znajomość czeszczyzny, jej podstawy teoretyczne bowiem doskonale znał przyszły autor gramatyk czeskich, co mu umożliwiło opracowanie paru podręczników akademickich. W roku 1950 ukazała się drukiem jego *Gramatyka czeska*. Najcenniejszą jej część stanowi glosownia, opracowana metodą kontrastywną. Mimo upływu czasu metoda nauczania gramatyki czeskiej w porównaniu z polską, zastosowana przez jej autora, nie straciła na swej aktualności (oczywiście, fonetyka języka czeskiego w tym czasie nieco się zmieniła, a pewne przykłady, cytowane w tym podręczniku, stały się archaizmami, co jednak nie umniejsza wartości pracy). Później powstały następne prace: *Zarys gramatyki historycznej języka czeskiego* (1953), *Gramatyka historyczna języka czeskiego* (wspólnie z Z. Stieberem), *Staroczeskie teksty doby przedhusowej* (1952) oraz praca zbiorowa *Chrestomatia słowiańskie* (II 1950), zawierająca m.in. teksty czeskie.

Problematyce czeskiej Lehr-Spławiński poświęcił szereg artykułów, zwłaszcza z zakresu problematyki czesko-polskich wpływów językowych. Stanowiły one załączek jego najważniejszej pracy bohemistycznej *Polska – Czechy. Dziesięć wieków sąsiedztwa* (Katowice–Wrocław 1947), której był współautorem (z K. Piwarskim² i Z. Wojciechowskim). Lehr-Spławiński opracował w niej partie dotyczące czesko-polskich związków językowych i kulturalnych. Wskazując na ścisłe związki, jakie łączyły naród czeski i polski od najdawniejszych czasów, autor wzywał do ich kontynuacji, stwierdzając, „że tylko dokładna znajomość obustronnych właściwości duchowych i dążeń kulturalnych umożliwi nam ścisłe współdziałanie na każdym polu życia” oraz że „współdziałania tego wymaga od obu nacji ich położenie geopolityczne” (Lehr-Spławiński... 1947, s. 301).

Przy okazji warto wspomnieć, że T. Lehr-Spławiński był w latach 1925–1929 prezesem Polsko-Czesko-Słowackiego Klubu we Lwowie. W roku 1928 wygłosił tam ważny odczyt *Wzajemne wpływy językowe polsko-czeskie*. W tym samym roku stał się członkiem Instytutu Słowiańskiego (Slovanský ústav) w Pradze oraz członkiem Czeskiego Królewskiego Towarzystwa Naukowego (Královská česká vědecká společnost). Czesi, doceniając jego zasługi na polu zbliżenia obu narodów, nadali mu w roku 1929 Krzyż Komandorski Czechosłowackiego Orderu Lwa Białego. Doceniając wkład T. Lehra-Spławińskiego w rozwój nauki, przyznano mu również tytuł doktora honoris causa Uniwersytetu Karola w Pradze. Zmarł 17.02.1965 r. Dzięki cechom swojego charakteru, spokojowi i dobroci,

² Pierwszy rękopis tego dzieła opracowany został przez T. Lehra-Spławińskiego, Z. Wojciechowskiego oraz J. Pajewskiego. Spłonął jednak podczas powstania warszawskiego. Poza Warszawą ocalały bruliony Z. Wojciechowskiego i T. Lehra-Spławińskiego. Swojej części już nie zdołał zrekonstruować J. Pajewski. Nowym współautorem został K. Piwarski. Na temat części T. Lehra-Spławińskiego patrz: Orłowski 1985, s. 252–254.

oraz pasji naukowej był bardzo lubianym przez studentów i pracowników, do których odnosił się z szacunkiem i sympatią. Potrafił zachęcać młodych ludzi do podejmowania samodzielnych badań naukowych. Był promotorem pierwszych magistrów i doktorów (w tym także piszącej te słowa), absolwentów slawistyki, w tym bohemistów językoznawców, którzy skończyli studia już według nowego systemu.

W latach 1961–1971 kierownikiem katedry został prof. Stanisław Urbańczyk, wybitny polonista i bohemista³. Prowadził zajęcia m.in. z historii czeskiego języka literackiego, uruchomił także wyższe seminarium językoznawcze dla bohemistów. Napisał szereg artykułów z zakresu językoznawstwa bohemistycznego, a także z zakresu wzajemnych kontaktów uczonych polskich i czeskich. Jednak najważniejszą jego pracą bohemistyczną jest książka zatytułowana *Z dawnych stosunków językowych polsko-czeskich. Część I. Biblia królowej Zofii a staroczeskie przekłady Pisma św.*, wydana w Krakowie w 1946 roku. Także w późniejszym okresie S. Urbańczyk nadal interesował problemem zależności niektórych polskich przekładów biblijnych od tłumaczeń czeskich. Wspólnie z czeskim badaczem Vladimírem Kyasem wydał w latach 1965–1971 *Biblię królowej Zofii wraz ze staroczeskim przekładem Biblii*. Prof. S. Urbańczyk utrzymywał kontakty naukowe i osobiste z wieloma uczonymi czeskim, m.in. z prof. B. Havránkiem oraz prof. A. Jedličką. Był doktorem honoris causa Uniwersytetu F. Palackiego w Olomuńcu. Wypromował wielu magistrów bohemistyki oraz paru doktorów. Zmarł w 2001 roku.

W latach pięćdziesiątych z krakowską bohemistyką współpracował zmarły parę lat temu wybitny polski historyk, prof. Henryk Batowski, który m.in. wykładał dla bohemistów historię Czech. Doskonała praktyczna znajomość języka czeskiego umożliwiła mu wydanie *Podręcznika języka czeskiego* (1949). Wspólnie z lektorką Dobrą Bergovą opublikował w roku 1959 *Kieszonkowy słownik czesko-polski*.

W latach 1951–1961 wykłady z literatury czeskiej prowadził prof. T. Z. Grabowski i dr Jan Pogonowski. Po odejściu prof. Grabowskiego jego funkcję przejęła prof. Maria Bobrownicka, która zajmowała się recepcją teatru czeskiego w Polsce i twórczością J. Zeyera, a także dr hab. Zdzisław Niedziela, który na początku badał czesko-polskie kontakty językowe, a następnie okres modernizmu w literaturze czeskiej (jego rozprawa habilitacyjna dotyczyła tego problemu: *Kierunki rozwoju czeskiej poezji modernistycznej schyłku XIX w.*, Kraków 1974).

³ Następnymi kierownikami Katedry Filologii Słowiańskiej (później przemianowanej na Instytut Filologii Słowiańskiej) byli profesorowie: Franciszek Sławski, Alfred Zaręba, Maria Honowska, Zdzisław Niedziela, a w ostatnich latach – Julian Kornhauser, Jacek Bałuch i Celina Juda (obecnie).

Literaturą czeską zajmował się wówczas także dr Jacek Baluch, znawca literatury czeskiej XX wieku. Jej poświęcił on skrypt *Literatura czeska 1918–1968* (Kraków 1973) i studium *Poetyzm – propozycja awangardy czeskiej* (Kraków 1969). Prowadził on również zajęcia lektoratowe.

Krakowska bohemistyka literacka skupia się więc na czeskiej literaturze XIX i XX wieku, brakuje czeskich mediewistów.

Pisząca te słowa, Teresa Zofia Orłoś, już od IV roku studiów pracowała w Katedrze Filologii Słowiańskiej (a obecnie w Instytucie Filologii Słowiańskiej). Zajmowała i zajmuje się m.in. czesko-polskimi związkami językowymi, historią czeskiego języka literackiego, językiem staroczeskim, współczesnym, frazeologią, a ostatnio tzw. złudną ekwiwalencją językową⁴, będąc kierownikiem grantu „Czesko-polska pozorna ekwiwalencja językowa”. Po utworzeniu w roku 1994 w ramach Instytutu Filologii Słowiańskiej Katedry Filologii Czeskiej i Łużyckiej objęła jej kierownictwo. Funkcję kierownika pełniła do końca września 2001 roku. Jej następcą został doc. dr hab. Jacek Baluch, historyk literatury czeskiej.

Grono krakowskich bohemistów wspiera również pracownik Uniwersytetu Śląskiego, prof. dr hab. Henryk Wróbel, wybitny polonista i bohemista. Większość jego prac naukowych dotyczy badań porównawczych zachodniosłowiańskich i teorii gramatyki (por. Wróbel 1975, 1984, 2001). Uczestniczy aktywnie w krakowskim grancie dotyczącym zjawiska czesko-polskiej pozornej ekwiwalencji.

Zorganizowanie studiów bohemistycznych nowego typu pozwoliło na wykształcenie wielu specjalistów z dziedziny bohemistyki językoznawczej. Stopień doktora nauk humanistycznych z zakresu bohemistyki uzyskali: Teresa Zofia Orłoś na podstawie pracy *Zapóżyczenia polskie w słowniku Jungmanna*⁵ (1967, promotor prof. Tadeusz Lehr-Splawiński); Roman Laskowski – *Derywacje rzeczowników w dialektach łaskich* (t. I – 1966, t. II – 1971, promotor prof. Alfred Zaręba); Józef Reczek – *Bohemizmy leksykalne w języku polskim do końca XV wieku* (1968, promotor prof. Stanisław Urbańczyk); Zbigniew Greń – *Nowy Testament cieszyński i Prorocy cieszyńscy* (1987, promotor prof. Teresa Z. Orłoś); Agnieszka Rutka – *Struktura formalna i semantyczna zdań złożonych ze spójnikiem aby/by/żeby w języku polskim i czeskim* (obrona w 1992 r., promotor prof. Henryk Wróbel); Elżbieta Szczepańska – *Uni-*

⁴ Wykaz publikacji Prof. Teresy Zofii Orłoś znajduje się w tomie studiów Jej poświęconych, zatytułowanym *Studia z filologii słowiańskiej ofiarowane profesor Teresie Zofii Orłoś* i wydany w Krakowie w 2000 r. (Przypis redakcji „Bohemistyki”).

⁵ Przy tytułach rozpraw doktorskich podano datę wydania książki. W pozostałych przypadkach podano rok obrony doktorskiej.

werbizacja w języku czeskim i polskim (1994, promotor prof. Teresa Z. Orłoś); Joanna Mietła – *Multiwerbizacja w języku czeskim i polskim* (1998, promotor prof. Teresa Z. Orłoś); Joanna Hornik – *Język przemówień Václava Havla z lat 1989–1993* (1998, promotor prof. Teresa Z. Orłoś); Renata Bura – *Polska, czeska i górnołużycka frazeologia pochodzenia biblijnego* (obrona w 2001 r., promotor prof. Teresa Z. Orłoś); Joanna Korbut *Zapóżyczenia z zakresu mody i kosmetyki w języku czeskim* (2004, promotor prof. Teresa Z. Orłoś) oraz Agata Ostrowska-Knapik *Czeska i polska dziewiętnastowieczna terminologia gimnastyczna* (2006, promotor prof. Teresa Z. Orłoś).

Na studiach doktoranckich z zakresu bohemistyki językoznawczej pod kierunkiem T. Z. Orłoś kształci się i przygotowuje pracę doktorską mgr Aneta Prusinowska (czeskie słownictwo z przełomu wieku XVII i XVIII w dziełach leksykografów czeskich).

Od początku istnienia samodzielnego kierunku studiów magisterium z zakresu bohemistyki uzyskało ponad trzysta osób, w tym z językoznawstwa czeskiego sto kilkadziesiąt. Niektóre z prac magisterskich zostały częściowo (a nawet w całości) opublikowane, a materiał, zebrany przez studentów (np. dotyczący wzajemnej czesko-polskiej ekwiwalencji gramatycznej) został wykorzystany w pracach zespołowych pracowników Katedry (np. we wspomnianym grancie).

W przeciągu pięćdziesięciu lat istnienia bohemistyki jako odrębnego kierunku studiów sławistycznych przebywało w Krakowie wielu lektorów, przysyłanych do nas w ramach umowy międzypaństwowej. Poświęćmy parę słów tym najbardziej zasłużonym. Pierwszym czeskim lektorem był Jiří Skalička, niewiele starszy od swoich studentów, poświęcający na konwersacje w języku czeskim swój czas wolny (wspólne wycieczki, imprezy towarzyskie), późniejszy profesor literatury czeskiej w Ołomuńcu. Również z Ołomuńca pochodziła dr Dobra Bergová, m.in. współautorka (wspólnie z prof. Batowskim) wymienionego wyżej słownika, która do dziś utrzymuje kontakty z niektórymi byłymi studentkami. Z końcem lat pięćdziesiątych lektorem w Krakowie był Edvard Lotko, obecnie prof. bohemistyki i polonistyki na Uniwersytecie F. Palackiego w Ołomuńcu. Nasza katedra od lat utrzymuje z nim stałe kontakty naukowe i osobiste. Obszerny i wartościowy dorobek naukowy prof. E. Lotki dotyczy m.in. czesko-polskich językowych zagadnień w ujęciu kontrastywnym (por. Lotko 1986, 1997). Jest on autorem słownika *Zradná slova v polštině a češtině* (Ołomuniec 1992).

Najdłużej, bo dwukrotnie, pod koniec lat siedemdziesiątych oraz ostatnio do przejścia na emeryturę w 2001 roku, lektorat języka czeskiego prowadziła dr Jiřina Rutová. Cieszyła się gorącą sympatią swoich kolegów i studentów, którym poświęcała także swój wolny czas. W czasie pobytu w Krakowie opracowała podręcznik do nauki języka czeskiego dla średnio zaawansowa-

nych (2 wydania) oraz antologię *Dvacet setkání s českou literaturou 20. století* (2000). Pomagała w organizacji corocznych ogólnopolskich konkursów przekładowych dla studentów, odbywających się pod patronatem Ambasady Czeskiej w różnych polskich ośrodkach uniwersyteckich. Obecnie lektorat języka czeskiego prowadzi PhDr. Petr Jokeš oraz Ctirad Sedlak.

Obecnie środowisko krakowskiej bohemistyki zasilają młodzi pracownicy nauki. Są nimi: a) językoznawcy: dr Renata Bura, b) literaturoznawcy: dr Dorota Bielec, dr Anna Car, mgr Piotr Gierowski, mgr Kamila Szymańska. W roku 2004 dr hab. Elżbieta Szczepańska obroniła habilitację w zakresie językoznawstwa czeskiego (*Cechy czeszczyzny okresu baroku a obecná čeština*).

Krakowska bohemistyka językoznawcza w porównaniu z innymi polskimi uczelniami ma najdłuższą tradycję. W różnych okresach badaniom nad językiem czeskim poświęcano mniej lub więcej uwagi, co zależało często od uwarunkowań politycznych. Faktyczny rozwój bohemistyki krakowskiej datuje się od lat pięćdziesięciu. Zwłaszcza ostatnie lata są dla niej łaskawe, stąd znaczny jej rozkwit. Wzrosła znacząco ilość bohemistycznych publikacji językoznawczych autorstwa pracowników i absolwentów bohemistyki krakowskiej. Potroili się ilość studentów. Początkowo na bohemistykę przyjmowano maksymalnie 8 osób, obecnie ponad 20 studentów rozpoczyna co roku studia bohemistyczne. Po trzecim roku studiów wybierają oni specjalizację literaturoznawczą bądź językoznawczą (przeważa literaturoznawstwo).

Podsumowując, należy stwierdzić, że ogólny dorobek krakowskiej bohemistyki językoznawczej jest pokaźny i wartościowy. Dotyczy rozmaitych zagadnień, m.in. wpływów czeskich na język polski, wpływów polskich na język czeski, historii czeskiego języka literackiego, wzajemnych czesko-polskich bądź czesko-innosłowiańskich kontaktów językowych, gramatycznych studiów porównawczych, a w ostatnich czasach także odpowiedniości frazeologicznej oraz tzw. pozornej ekwiwalencji językowej.

Literatura

- Lehr-Splawiński T., Piwarski K., Wojciechowski Z., 1947, *Polska – Czechy. Dziesięć wieków sąsiedztwa*, Katowice–Wrocław.
- Lotko E., 1986, *Čeština a polština v překladatelské a tlumočnické praxi*, Ostrava.
- Lotko E., 1997, *Synchronní konfrontace češtiny a polštiny (Soubor statí)*, Olomouc.
- Orłowski T. Z., 1982, *Krakovská bohemistika*, [w:] *Práce z dějin slavistiky VI*, Praha.
- Orłowski T. Z., 1985, *Tadeusz Lehr-Splawiński jako bohemista*, „Pamiętnik Słowiański” XXXV.
- Wróbel H., 1975, *Składnia imiesłowów czynnych we współczesnej polszczyźnie*, Katowice.

Wróbel H., 1984, *Słowotwórstwo czasowników w akademickiej »Gramatyce współczesnego języka polskiego«*, Warszawa.

Wróbel H., 2001, *Gramatyka współczesnego języka polskiego*, Kraków.